

Monika Wróblewska

ZAKŁAD PSYCHOLOGII SPOŁECZNEJ I ROZWOJU CZŁOWIEKA
WYDZIAŁ PEDAGOGIKI I PSYCHOLOGII
UNIwersytet w Białymstoku

Diagnoza i stymulowanie rozwoju zdolności i uzdolnień twórczych dzieci i młodzieży

Zdolności to różnice indywidualne, które sprawiają, że przy danym zasobie wiedzy i sprawności, w takich samych warunkach zewnętrznych i przy równej motywacji niektórzy uczą się szybciej nowych rzeczy. Dziecko wyróżniające się pod względem pewnej zdolności i plasujące się zgodnie z normami krajowymi w górnych 2% populacji powinno być uznane za wybitnie zdolne nawet wtedy, gdy nie zostało zaliczone do najlepszych uczniów w szkole. Wysoka inteligencja nie gwarantuje wybitnych osiągnięć. Bardzo istotne są umiejętności dotyczące funkcjonowania społecznego, głównie umiejętności współpracy, rozwiązywania konfliktów, komunikowania się, empatii. Inteligencja twórcza i inteligencja szkolna wymagają innych zdolności. Uczniowie zdolni nie są jednolitą grupą. Wspieranie rozwoju zdolności to przede wszystkim praca z cechami inteligencji emocjonalnej, której poziom może przeszkadzać w odniesieniu sukcesu (sfera emocjonalno-społeczna). Jednocześnie wspierać należy sferę rozwoju intelektualnego, która pozwala zaspokoić potrzeby poznawcze. W procesie identyfikacji ucznia zdolnego (również uzdolnionego twórczo) należy uwzględnić grupę, w której trzeba odkryć uzdolnionych.

Wprowadzenie

Najogólniej można przyjąć, że **zdolności** to różnice indywidualne, które sprawiają, że przy danym zasobie wiedzy i sprawności, w takich samych warunkach zewnętrznych i przy równej motywacji niektórzy uczą się szybciej nowych rzeczy. **Zdolności** — to pewne potencjalne możliwości do wykonywania czynności, natomiast **uzdolnienia** — to zespół zdolności oraz nabytych wiadomości i umiejętności, które wpływają na poziom wykonania danej czynności i na aktualnie uzyskany wynik.

W psychologii wyróżnia się trzy rodzaje zdolności: **ogólne** (zwane inteligencją), **kierunkowe** (zwane zdolnościami kierunkowymi lub uzdolnieniami) oraz **twórcze** (czyli umiejętność znajdowania wielu różnych i oryginalnych rozwiązań zadań i problemów)¹.

¹ J. Strelau, *Inteligencja człowieka*, Warszawa 1997.

Zdolności ogólne utożsamia się zazwyczaj z inteligencją ogólną, która jest definiowana jako zdolność do uczenia się, ogólna zdolność rozwiązywania nowych zadań i problemów. Zdolności specjalne, kierunkowe zwane uzdolnieniami, związane są z określonymi dziedzinami, formami lub rodzajami działalności np. uzdolnienia matematyczne, językowe, techniczne, plastyczne, aktorskie.

Talent — to wybitne zdolności specjalne urzeczywistniające się dzięki interakcji czynników wewnętrznych i zewnętrznych, w określonej działalności człowieka².

Genialność — to najwyższy poziom zdolności przejawiających się w tworzeniu czegoś nowego i ważnego. Uzdolnienia te tworzą zawsze określony profil: pewne zdolności mogą być wysoko rozwinięte, podczas gdy inne wykształcają się tylko w pewnym stopniu.

Kryteria identyfikacji zdolności

Uczniowie uzdolnieni i wybitnie uzdolnieni w świetle Ustawy z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty³ definiowani są, jako: „mający specjalne potrzeby edukacyjne, które powinny być rozpoznawane i uwzględniane w procesie kształcenia i wychowania”.

W maju 2007 roku Ministerstwo Edukacji Narodowej opublikowało materiały do dyskusji zatytułowane „Wspieranie rozwoju uczniów wybitnie zdolnych jako zadanie władz publicznych”. Inicjatorzy tej społecznej debaty, wychodząc z założenia zawartego w Ustawie o systemie oświaty z 7 września 1991 roku, podkreślają potrzebę zmodyfikowania i ukierunkowania prac w zakresie legislacyjnym oraz reorganizacyjnym praktyki szkolnej, w takim kierunku, aby polityka oświatowa naszego kraju w zakresie inwestowania w rozwój zdolności i talentów dzieci i młodzieży odpowiadała wyzwaniom globalnym i europejskim.

Uczniowie zdolni wciąż są najczęściej identyfikowani na podstawie posiadanego ilorazu inteligencji. Granica ustalana jest na poziomie minimalnym IQ=120, niektórzy uważają, że poziom odpowiedniejszy to IQ równe co najmniej 130 punktów. IQ równy 130 lub wyższy osiąga przeciętnie 2 dzieci wśród 100 rówieśników, zatem można je desygnować jako dziecko zdolne intelektualnie. Jeśli dziecko osiąga w testach inteligencji

² J. Strelau, *Psychologia różnic indywidualnych*, Warszawa 2006.

³ Dz. U. Nr 256 z 2004r., poz. 2572 z późn. zm.

rezultat mieszczący się w granicach 1-2% maksymalnych wyników przewidywanych w teście, to może być uznane za wybitnie zdolne.

Obowiązująca jest zasada: dziecko wyróżniające się pod względem pewnej zdolności i plasujące się zgodnie z normami krajowymi w górnych 2% populacji powinno być uznane za wybitnie zdolne nawet wtedy, gdy nie zostało zaliczone do najlepszych uczniów w szkole.

Według definicji pedagogicznej Wincentego Okonia „uczeń zdolny osiąga lepsze wyniki od swoich rówieśników przy zachowaniu jednakowych dla wszystkich warunków pracy lub uzyskuje te same wyniki co inni przy mniejszym nakładzie pracy”⁴. Zawdzięcza to wyższemu rozwojowi zdolności ogólnych: myślenia, obserwacji, wyobraźni, pamięci, uwagi, sprawności manualnej i ruchowej. Uczeń zdolny to taki, który w podobnych warunkach przewyższa innych uczniów w wykonaniu tych samych zadań. Uczeń zdolny w rozumieniu społecznym to taki, który ma wzorowe zachowanie i najwyższe oceny z przedmiotów szkolnych.

Uczeń zdolny w rozumieniu psychologicznym to taki, który wyróżnia się:

- wysokim poziomem zdolności ogólnych i inteligencją (IQ równy 130 i wyższy),
- wysokim poziomem zdolności specjalnych i uzdolnień,
- wysokimi osiągnięciami lub możliwościami takich osiągnięć w nauce bądź innych dziedzinach działalności wartościowej społecznie,
- osiągnięciami oryginalnymi i twórczymi lub możliwościami takich osiągnięć,
- przyspieszonym tempem rozwoju psychoruchowego i umysłowego widocznym od najmłodszych lat.

Metody identyfikacji, jakie uznano za ważne to:

- nominacja przyznawana przez nauczycieli
- wyniki sprawdzianów wiadomości
- iloraz inteligencji
- nominacja przyznawana przez eksperta z danej dziedziny
- nominacja przyznawana przez rodziców
- nominacja przyznawana przez uczniów⁵.

⁴ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996

⁵ F. Painter, *Kim są wybitni? Charakterystyka, identyfikacja, kształcenie*, Warszawa 1993.

Wyniki proponowanych sposobów identyfikacji uczniów zdolnych muszą być rozpatrywane jednocześnie i uczeń może być uznany za zdolnego wówczas, jeśli uzyskuje wysokie wyniki w badaniach za pomocą co najmniej kilku metodach.

W procesie identyfikacji ucznia zdolnego należy uwzględnić trzy grupy uczniów:

- uczniowie, którzy wyróżniają się inteligencją, wiedzą i zachowaniem (należy prowadzić obserwacje i badania przez dłuższy czas, aby potwierdzić uzdolnienia i właściwie stymulować ich rozwój),
- uczniowie, co do których mamy przypuszczenie, że są uzdolnieni, ale nie wiemy, jakiego rodzaju są to uzdolnienia,
- pozostali uczniowie, wśród których trzeba odkryć uzdolnionych.

Charakterystyka ucznia zdolnego

Mirosława Partyka wyróżnia następujące cechy charakteryzujące uczniów zdolnych:

1. szybkie zapamiętywanie, prawidłowe kojarzenie i rozumowanie,
2. ciekawość świata i ludzi, dar bystrej obserwacji otoczenia,
3. dociekliwość, zadawanie dużej ilości pytań,
4. szeroki wachlarz zainteresowań, dużo wiadomości pozaszkolnych, niekiedy ukierunkowane uzdolnienia i pasje,
5. bogata wyobraźnia, ciekawe, oryginalne pomysły oraz potrzeba wyrażania swoich wrażeń, myśli i emocji w różnej formie,
6. wykonywanie zadań umysłowych z przyjemnością, umiejętność skupiania uwagi przez dłuższy czas na tym, co ucznia interesuje,
7. myślenie twórcze⁶.

Uczeń zdolny charakteryzuje się określonymi cechami pozytywnymi w zakresie charakteru i osobowości:

1. obowiązkowość, rzetelność, samodyscyplina,
2. ambicja, upór,
3. niezależna postawa, obrona swoich pomysłów, poglądów,
4. poczucie humoru,
5. silna motywacja do zajmowania się wybranymi dziedzinami działalności,

⁶ M. Partyka, *Zdolni, utalentowani, twórczy*, Warszawa 1999

6. tendencja do zachowań introwertywnych, samoakceptacja, poczucie własnej wartości.

Autorka wskazuje także **negatywne cechy** niektórych dzieci zdolnych, hamujące ich rozwój intelektualno-emocjonalny:

1. trudności przystosowania się do grupy, wynikające z chęci ciągłego dominowania oraz prezentowania postawy rywalizacyjnej,
2. zarozumiałość, okazywanie lekceważenia rówieśnikom i nauczycielom,
3. egocentryzm, koncentracja na sobie, „zameczanie nauczyciela”,
4. trudności w przechodzeniu od wiadomości do umiejętności, czyli demonstrowanie wiedzy encyklopedycznej,
5. chwiejność emocjonalna, nieśmiałość lub nadpobudliwość psychoruchowa, zachowania agresywne lub lękowe,
6. niechęć do przyznawania się do własnych błędów,
7. alienacja, skrytość, postawa rezerwy wobec otoczenia⁷.

W charakterystyce ucznia zdolnego bardzo istotne są umiejętności dotyczące funkcjonowania społecznego, głównie umiejętność współpracy, rozwiązywania konfliktów, empatii, negocjacji, komunikowania się. Ważna jest **inteligencja emocjonalna** czyli zdolność dostrzegania i rozumienia własnych oraz cudzych uczuć, a także zdolność regulowania i kontrolowania emocji. Wyróżnia się pięć aspektów inteligencji emocjonalnej (EQ) (stopni kompetencji emocjonalnej):

1. poznawanie własnych emocji (samoświadomość),
2. panowanie nad swoimi emocjami (samoregulacja),
3. motywowanie siebie (motywacja),
4. rozpoznawanie emocji u innych (empatia),
5. panowanie nad związkiem z drugim człowiekiem (umiejętności społeczne).

Uważa się, że to właśnie inteligencja emocjonalna jest podstawą osiągania sukcesów⁸.

Kategorie uczniów zdolnych

Uczniowie zdolni nie są jednolitą grupą. W literaturze przedmiotu spotykamy różne kategorie podziału.

⁷ Ibidem, s. 55-58.

⁸ M. Seligmann, *Optymizmu można się nauczyć*, Poznań 1999.

Danuta Nakoneczna⁹ wyróżnia pięć typów uczniów zdolnych:

- uczniowie o wysokich zdolnościach intelektualnych i wysokich osiągnięciach w zakresie większości przedmiotów szkolnych,
- uczniowie o dość dużych zdolnościach intelektualnych, którzy osiągają wysokie wyniki w zakresie niektórych wybranych przedmiotów,
- uczniowie, którzy nie są ponadprzeciętnie zdolni, a dobre wyniki w nauce zawdzięczają pracowitości i opiece ze strony środowiska,
- uczniowie o dużych możliwościach intelektualnych, którzy nie osiągają zadawalających wyników w nauce,
- uczniowie z ukrytymi talentami, które ujawniają się na skutek silnych bodźców mobilizujących do pracy oraz zapewnienia uczniom odpowiednich warunków do tworzenia.

Opierając się na kryterium poziomu inteligencji, rodzaju zdolności oraz możliwościach twórczych jednostki można wyróżnić trzy grupy uczniów zdolnych:

- uczniowie **uzdolnieni intelektualnie** (uzdolnieni akademicko)
 - odnoszący sukcesy w uczeniu się,
 - mają zdolności potencjalne;
- uczniowie **uzdolnieni w różnych dziedzinach**
 - w sztuce, sporcie, technice, itp.
 - osiągają szczególnie dobre rezultaty w opanowaniu danych sprawności
- uczniowie **uzdolnieni twórczo**
 - charakteryzujący się możliwościami kreatywnymi, wytwarzający nowe, oryginalne pomysły,
 - są zdolni do tworzenia rzeczy oryginalnych i społecznie wartościowych.

Osobowość i społeczne funkcjonowanie uczniów, w zależności od poziomu inteligencji i twórczości, pozwoliło wyłonić typowe cechy dzieci należących do czterech grup:

- uczniowie twórczy i inteligentni (TI)
- uczniowie nietwórczy i inteligentni (nTI)
- uczniowie twórczy i nieinteligentni (TnI)
- uczniowie nietwórczy i nieinteligentni (nTnI)¹⁰.

⁹ D. Nakoneczna, *Towarzystwo szkół twórczych*, [w:] *Modele opieki nad dzieckiem zdolnym*, Warszawa 2000.

¹⁰ E. Nęcka, *Psychologia twórczości*, Gdańsk 2002.

Uczniowie w grupie (TI) mają wysoką samoocenę i niski poziom lęku, są ekspresyjni i pomysłowi, są popularni wśród rówieśników, zachowują się w sposób przyciągający uwagę, są pełni entuzjazmu i chęci do działania.

Uczniowie w grupie (nTI) są sumienni i perfekcyjni, brak im pomysłowości, mają niski poziom lęku, dążą do uniknięcia błędu, dążą do zachowań poprawnych.

Uczniowie w grupie (TnI) są powściągliwi i wycofani, mają niską samoocenę i duży lęk przed oceną, nie są popularni, preferują zachowania przyciągające uwagę, wykazują niski poziom koncentracji uwagi.

Uczniowie w grupie (nTnI) mają słabe wyniki w nauce, cechuje ich wzmożona aktywność społeczna, ekstrawersja, mają dość wysoką samoocenę.

Uczniów zdolnych można podzielić na dwie kategorie z uwagi na ich osiągnięcia:

- uczniowie zdolni mający **wysokie osiągnięcia** (laureaci olimpiad, konkursów),
- uczniowie zdolni mający osiągnięcia **poniżej możliwości** — najczęściej nie ujawniają poziomu swoich zdolności, są postrzegani jako zupełnie przeciętni, ale nie mają problemów w nauce.

Uczniów tej kategorii można podzielić na cztery grupy:

- uczniowie będący pod presją grupy,
- uczniowie przyjmujący postawę konformistyczną,
- uczniowie nudzący się w szkole,
- uczniowie świadomie ukrywający swoje zdolności.

Uczeń twórczy w szkole — trafność nauczycielskich nominacji

W praktyce edukacyjnej zdarza się, że wielu uczniów zostaje błędnie uznanych za zdolnych. Przyczyną błędu najczęściej jest skłonność nauczycieli do traktowania jako symptomów wybitnych zdolności dobrego przystosowania ucznia do reguł pracy oraz szybkiego wykonywania wszystkich wskazanych uczniowi zadań.

Rezultaty badań prowadzonych przed niemal trzydziestu laty przez Krystynę Skarżyńską¹¹ są dowodem występowania *efektu Pigmaliona* w praktyce edukacyjnej. Autorka wykazała, że nauczyciele zupełnie inaczej oceniają tego samego ucznia, gdy usłyszą o nim, że jest osobą zdolną,

¹¹ Zob. K. Skarżyńska, *Spostrzeganie ludzi*, Warszawa 1981.

niż gdy takiej informacji nie otrzymają — mimo że sam uczeń, niezależnie o etykiety, zachowuje się identycznie. W sytuacji, gdy osoba, z jaką pracowali badani przez Skarżyńską nauczyciele, była im przedstawiana jako zdolna, niemal w 90% zachowań nauczyciela dało się zaobserwować pozytywne reakcje względem ucznia, podczas gdy przy informacji, że mają oni do czynienia z uczniem niezdolnym, odsetek takich reakcji spadał do 50%. Nauczycielom umożliwiono również przyznanie nagrody uczniom, z którymi pracowali. Osoby pracujące z uczniem określanym mianem zdolnego uczyniły tak w niemal ośmiu przypadkach na dziesięć (79%), podczas gdy przy uczniu niezdolnym nagroda pojawiła się w jedynie 42% przypadków. Wynik przerażający (!), przypominając, że w badaniu Skarżyńskiej uczeń zdolny i niezdolny był tą samą osobą — pomocnikiem eksperymentatora zachowującym się dokładnie tak samo w obu sytuacjach, różniących się jedynie nadaną etykietą.

W świetle prowadzonych aktualnie badań¹², w opinii nauczycieli uczeń **twórczy**, to tak naprawdę uczeń **dobrze uczący się**. Jest otwarty na nowość, myślący niezależnie, pilny, podejmujący wyzwania, aktywny. Niestety takie cechy ucznia twórczego jak: dociekliwy, pomysłowy, niekonwencjonalny, wrażliwy, prospołeczny nie były wymieniane często. Niezwykle interesujący i zastanawiający jest fakt, iż w opinii nauczycieli uczeń nietwórczy to najczęściej uczeń: bierny, załknięty, agresywny, nieśmiały, infantylny, pewny siebie. Cechy osobowości i funkcjonowania społecznego są prawie **nieobecne**, a zatem uważane za nieistotne. Nauczyciele jakby nie dostrzegali, że schematyczność myślenia i brak pomysłowości są najpoważniejszymi zagrożeniami dla prawidłowego rozwoju intelektu ucznia, skoro to właśnie intelekt jest podstawowym obiektem nauczycielskiej troski¹³. Szczytem marzeń (?) nauczycieli ciągle wydaje się być **laureat olimpiady przedmiotowej**.

W opinii przyszłych nauczycieli¹⁴ obraz ucznia twórczego jest bardzo **zubożony**. Poza takimi określeniami jak: pomysłowy, ciekawy, z fantazją, o szerokich zainteresowaniach przypomina opis ucznia inteligentnego, zmotywowanego i pracowitego, a tym samym kooperującego z nauczycielem. W opisie ucznia twórczego w grupie przyszłych nauczycieli zabrakło

¹² A. Tokarz, A. Słabosz, *Cechy uczniów preferowane przez nauczycieli jako wymiar aktywności twórczej w szkole, cz. II: Uczeń idelny i twórczy w preferencjach badanych nauczycieli*, „Edukacja. Studia. Badania. Innowacja” 2001, nr 3 (75), s. 36-48

¹³ Ibidem, s.47

¹⁴ Por. badania I. Pufal-Struzik, *Twórczy uczeń w nauczycielskich naiwnych teoriach natury ludzkiej*, [w:] *Kreatywność kluczem do sukcesu w edukacji*, W. Dobrołowicz, K. J. Szmidt, I. Pufal-Struzik (red.), Warszawa 2006

typowych korelatów twórczości jak: niezależność myślenia, samodzielność, oryginalność, niekonwencjonalność, wyobraźnia, buntowniczość, impulsywność, wytrwałość czy wrażliwość. Tymczasem uzyskany opis przedstawia ucznia twórczego bardziej w kategoriach **pracowitego ucznia zdolnego**: który jest inteligentny i mądry, zdolny, a zarazem ambitny, pracowity, sumienny, aktywny, chętny do współpracy.

Identyfikacja zdolności twórczych

Testy inteligencji i osiągnięć szkolnych nie identyfikują jednostek uzdolnionych twórczo. Dla takiej identyfikacji potrzebne są kompleksowe, złożone badania, które pozwolą zdiagnozować poziom płynności, giętkości, oryginalności myślenia, umiejętność transformacji, wizualizacji, myślenia intuicyjnego i metaforycznego, rozumowania i wyjaśniania oraz umiejętność rozpoznawania i rozwiązywania problemów, stawiania pytań¹⁵.

W badaniach twórczości różni autorzy przedstawiają wiele podejść metodologicznych, jednak najważniejsze są trzy główne strategie badawcze: **psychometryczne, eksperymentalne i biograficzne**.

Tradycję badań psychometrycznych nad twórczością zapoczątkował Joy Paul Guilford — twórca znanego modelu inteligencji i teorii myślenia dywergencyjnego¹⁶. Podstawą podejścia psychometrycznego, w tym badań twórczości, jest przekonanie, iż wynik osiągnięty przez osobę badaną w specjalnie dobranych zadaniach może stanowić próbkę jego jawnych dokonań lub w miarę stałych cech charakterologicznych, przejawianych w sytuacjach codziennych. Pomiar twórczości według E. Nęcki to przede wszystkim ocena indywidualnego natężenia cechy zwanej **kreatywnością**. W tym celu stosuje się testy wykonania, polegające zwykle na rozwiązywaniu problemów, oraz kwestionariusze, składające się z szeregu pytań na temat osobistych preferencji, zainteresowań lub poglądów¹⁷.

Podstawową metodą badań psychometrycznych są **testy twórczości**. Wśród narzędzi pomiaru zdolności twórczych wyróżnia się techniki służące do badania: a) zdolności myślenia twórczego, b) twórczych skojarzeń, c) twórczej percepcji, d) stylów myślenia i uczenia się, e) biografii, f) wytworów twórczości.

¹⁵ G. A. Davis, *Gifted Children. Gifted Education: A Handbook for Teachers and Parents*, Inc., Ph. D 2006, p. 79-80

¹⁶ J. P. Guilford, *Natura inteligencji człowieka*, Warszawa 1978

¹⁷ Ibidem, s. 189-190.

Do najpopularniejszych testów zdolności myślenia twórczego można zaliczyć: Testy myślenia dywergencyjnego J. P. Guilforda, Testy twórczości E. P. Torrance'a, T-test twórczości K. K. Urbana i H. G. Jellena.

Testy myślenia dywergencyjnego mierzą poziom zdolności wytwarzania dywergencyjnego jednostek, klas, relacji i przekształceń, a treść zadań ma charakter werbalny lub figuralny (obrazowy). Wśród tych testów do najczęściej stosowanych należą: Test Szkiców, Test Niezwykłych Zastosowań, Test Odległych Konsekwencji, Test Dostrzegania Problemów.

Wyniki mierzy się w kategoriach: 1) **płynności myślenia**, czyli łatwości generowania pomysłów — ten wskaźnik mierzy się liczbą trafnych pomysłów; 2) **giętkości myślenia**, czyli łatwości zmiany kierunku poszukiwań mierzonej liczbą kategorii, do których można zaliczyć pomysły; 3) **oryginalności myślenia**, czyli zdolności do wytwarzania pomysłów rzadkich, niezwykłych i jednocześnie sensownych.

Nauczyciele powinni umieć rozpoznawać twórczy potencjał dzieci i młodzieży, zanim przystąpią do ich pobudzania i rozwijania. Diagnostyce mają służyć testy twórczego myślenia E. P. Torrance'a. Zdaniem autora myślenie twórcze angażuje różne **zdolności dywergencyjne** (wrażliwość na problemy, płynność, giętkość, oryginalność myślenia oraz elaborację — staranność), **zdolności ewaluacyjne** (dostrzeganie luk i niekonsekwencji) i umiejętności **redefiniowania sytuacji problemowych**. Aktualnie w skład baterii testów Torrance'a wchodzi następujące testy: Test Figur, Test Słów, Inwentarz Twórczej Percepcji, Test Twórczości dla Dzieci. Do trafnej diagnozy potencjału twórczego, obok **ogólnych wskaźników**, jak płynność, giętkość, oryginalność, drażliwość na problemy i elaboracja, służą wskaźniki **szczegółowe** (zwłaszcza w zadaniach figuralnych): ekspresja emocjonalna, zdolność do nadawania ekspresyjnych tytułów, niezwykła wyobraźnia, bogactwo wyobrażeń, humor, zdolność do rozciągania lub wykraczania poza narzucone w zadaniu granice.

Najpopularniejszym narzędziem do badania zdolności twórczych, zwłaszcza po wydaniu polskiej wersji testu¹⁸ jest **Rysunkowy Test Twórczego Myślenia (TCT-TD) Klausa Urbana i Hansa Jellena**. Zadaniem badanego jest dokończenie rysunku, którego początek znajduje się na karcie testowej. Po zakończeniu rysunku proponuje się badanemu nadanie mu tytułu. Test ma dwie wersje, różniące się jedynie usytuowaniem elementów w stosunku do badanego — w wersji drugiej układ figur wyjściowych

¹⁸ A. Matczak, A. Jaworowska, J. Stańczak, *Rysunkowy Test Twórczego Myślenia K. K. Urbana i H. G. Hellena TCT-DP. Podręcznik*, Warszawa 2000.

jest odwrócony o 180 stopni. Wykonane rysunki podlegają ocenie, w której uwzględnia się **czternaście kryteriów**, a łączny wynik stanowi całościowy wskaźnik twórczości. Przedmiotem oceny jest liczba i jakość uzupełnień, wyjście poza ramę, zastosowanie perspektywy, humor i emocje, niekonwencjonalna manipulacja kartą testu, abstrakcyjność rysunku, niestereotypowość uzupełnień, szybkość wykonania.

W odróżnieniu od pomiaru psychologicznego i psychometrycznego¹⁹, diagnostyka dydaktyczno-wychowawcza jest rozpoznaniem umiejętności i aktualnego poziomu rozwoju ucznia oraz śledzeniem zmian, jakie w nim zachodzą pod wpływem oddziaływania pedagogicznego. Przy pomiarze wyników procesu dydaktycznego stosowany jest w szkołach tak zwany pomiar standardowy lub dydaktyczny osiągnięć szkolnych²⁰, który jest odmianą testów psychologicznych. Odnosi się on do pomiaru wybranych wiadomości i umiejętności w ściśle ustalonych zewnętrznych i wewnętrznych warunkach edukacji. Jego zadaniem jest informowanie nauczyciela, w jakim stopniu treści zostały opanowane przez każdego ucznia. W procesie uczenia się w takim samym stopniu ważne jest przygotowanie poznawcze dziecka, jego motywacja do uczenia się, oraz treści i warunki kształcenia.

Diagnostyka pedagogiczna zdolności twórczych, motywacji i umiejętności rozwiązywania problemów powinna skupiać się na kontroli opanowania przez uczniów umiejętności wcześniej przez nauczyciela zaplanowanych w procesie kształcenia. Zalecana jest tu różnorodność narzędzi pomiaru. Dlatego w diagnostyce tej stosuje się zwykle takie metody badawcze, jak: obserwacja, wywiad, techniki socjometryczne, eksperyment naturalny i testy dydaktyczne, będące głównie testami wiadomości i umiejętności²¹.

Testy diagnozujące zdolności twórcze różnią się od testów psychologicznych i typowych testów osiągnięć szkolnych, ponieważ wymaga się w nich od badanych wytwarzania własnych odpowiedzi, przy czym możliwości poprawnych odpowiedzi jest wiele. W testach pomiaru twórczości występują zadania otwarte, w których nie ma jednego poprawnego wyniku, w związku z czym, ocena rozwiązania często bywa trudna i subiektywna.

Jednocześnie testy twórczości stosowane w psychologii i pedagogice zawierają zadania wystandaryzowane i znormalizowane na odpowiednio dobranej reprezentatywnej próbie, często wymagają kwalifikacji psycholo-

¹⁹ A. Matczak, *Diagnostyka intelektu*, Warszawa 1994.

²⁰ J. Gnitecki, *Zarys metodologii badań w pedagogice empirycznej*, Zielona Góra 1993.

²¹ J. W. Eby, J. F. Smutny, *Jak kształcić uzdolnienia dzieci i młodzieży*, Warszawa 1998.

gicznych przy ich stosowaniu²². Natomiast wykorzystywanie przez pedagogów skróconych, łatwych do zastosowania i ekonomicznych testów twórczości w sytuacjach naturalnych jest obiektem krytyki — zarzucana jest im niska trafność teoretyczna, kryterialna i prognostyczna²³.

W literaturze z zakresu pedagogiki twórczości coraz częściej można zauważyć inne, oprócz psychometrycznego, podejścia do pomiaru kreatywności: podejście eksperymentalne, biograficzne, badanie przez działanie, interakcyjne, ekologiczne²⁴. Podkreśla się także, że przy diagnozie pedagogicznej poziomu wyobraźni i myślenia twórczego nie trzeba posługiwać się testami psychologicznymi, można zastosować zadania testowe lub zadania diagnostyczne o charakterze otwartym, które posiadają wiele możliwych i poprawnych odpowiedzi. Niejednokrotnie dostarczają one cennych informacji, szczególnie o oryginalności generowanych pomysłów podczas rozwiązywania zadań testowych, który to czynnik jest uznawany za najważniejszy w ocenie twórczości²⁵.

Uwagi

Zdolności intelektualne nie posiadają mocy predykcyjnej, jeśli nie mają wsparcia w sferze emocjonalno-motywacyjnej. Zdolności intelektualne potencjalnie zwiększają możliwości osiągnięć, w tym również szkolnych, jednak aby zyskały postać realizacyjną, musi zadziałać motywacja i pozytywne ustosunkowanie.

Uzdolnienia, motywacja i optymizm są to cechy, których współwystępowanie może gwarantować sukces. Pojęcie możliwości ma, bez pojęcia optymizmu, bardzo małe znaczenie²⁶. Optymizm uznaje się za jedną z cech osób inteligentnych emocjonalnie²⁷.

Wspieranie i rozwijanie zdolności i uzdolnień należy rozpatrywać w dwóch płaszczyznach.

Pierwsza to płaszczyzna indywidualna, dotycząca wiedzy, świadomości, umiejętności i kompetencji rodziców, pedagogów, nauczycieli w zakre-

²² T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1995; J. Brzeziński, *Badania eksperymentalne w psychologii i pedagogice*, Warszawa 2000

²³ K. J. Szmidt, *Pedagogika twórczości*, Gdańsk 2007

²⁴ Ibidem, s. 328.

²⁵ W. Dobrołowicz, *Psychodydaktyka kreatywności*, Warszawa 1995, s.181

²⁶ Ibidem, s. 40.

²⁷ D. Goleman, *Inteligencja emocjonalna w praktyce*, Poznań 1997.

sie wczesnego diagnozowania i wspierania rozwoju dodatkowych możliwości dziecka.

Druga płaszczyzna ma wymiar **instytucjonalny** i związana jest z oddziaływaniem szkoły i innych instytucji wspierających (urzędów miast, bibliotek, domów kultury, placówek muzealnych itp.), których zadaniem jest wypracowanie systemu opartego na sieci współdziałania na rzecz właściwego funkcjonowania różnego rodzaju ofert wsparcia edukacyjnego, stypendialnego, materialnego pozwalających na rozwój i pełne wykorzystanie uzdolnień.